

О.П. Татунь
студ. 1 курсу
спеціальність «Право»
Науковий керівник: к. ю. н., доц. В.В. Валах

СИСТЕМА РИМСЬКОГО ПРАВА

Досліджувана тема є надзвичайно актуальною, оскільки низка норм чинного українського законодавства – це адаптовані норми римського приватного права, що свідчить про необхідність постійного поглибленого вивчення римського приватного права для більш чіткого розуміння положень національного законодавства на сучасному етапі державотворення. Водночас, дослідження системи римського права вкрай важливе для формування цілісного уявлення про сутність приватного права як однієї з визначальних категорій юридичної науки, що формує тенденції розвитку сучасного цивільного права.

Насамперед, варто розкрити поняття «системи права», що надасть змогу надалі всебічно проаналізувати специфічні особливості системи римського права. Відтак, система права – це інтегрована принципами права, зумовлена сполученням приватних і публічних інтересів певна сукупність правових норм, внутрішня організація якої характеризується їх єдністю, узгодженістю, диференціацією та об'єднанням у відносно самостійні структурні

утворення. Таким чином, системі будь-якого права притаманні єдність, диференціація, узгодженість, об'єктивність та відносна стабільність норм.

Визначивши поняття «системи права», варто дослідити специфічні особливості поняття «системи римського права». Відтак, більшість дослідників стверджують, що системою римського права є порядок викладу правових норм, їх розташування в законодавчих актах і працях римських юристів.

Більш удосконалене визначення, на нашу думку, міститься у працях Мирза С.С., який під системою римського права розумів структурно-інституціональне поняття, що розкриває його побудову (структуру), поділ його на галузі, підгалузі, інститути; взаємозв'язок галузей та інститутів права тощо [1, с. 8].

Римське право становить весь комплекс юридичних настанов, які діяли впродовж існування Римської держави та є складним правовим явищем, яке складалося з трьох правових систем: *juscivile* – цивільне право; *jusgentium* – право народів; *juspraetorium* – преторське право.

Акцентуємо увагу на тому, що ці системи не виникли одночасно, а розвивалися послідовно, доповнюючи одне одного та відповідали періоду становлення суспільства та держави.

Відтак, цивільне право було національним та стародавнім правом, що регулювало відносини власності виключно між римськими громадянами – квіритами (*ius Quiritium*), тому і отримало ще одну назву – квіритське право, та відрізнялося національною територіальною обмеженістю, обтяжливим формалізмом, стійким консерватизмом.

Найбільш давнім підходом до визначення системи цивільного права є інституційна система, за якою структурно вибудовувалося право у Стародавньому Римі. Суть інституційної системи полягала в тому, що норми групувалися за певними ознаками (однорідність відносин, що регулюються) у інститути, що розташовувалися у логічній послідовності. Інституційна система побудови римського права виглядала таким чином: становище особи, речі (об'єкти права), договори та інші юридичні дії, захист суб'єктивних прав (судочинство). Згодом зусиллями середньовічних коментаторів римського права набула поширення пандектна система, котра

припускала поділ приватного права на загальні положення, речове право, зобов'язальне право, спадкове право, сімейне право.

Цілком логічно, що цивільне право у такій формі на той час не могло надовго задовольняти потреби римського суспільства, котре розвивалося стрімкими темпами. У зв'язку з тим, що римляни вели торгівлю зі своїми сусідами – перегринами, постала потреба у формуванні такої системи права, що регулювала би відносини власності між римськими громадянами, з одного боку, та перегринами, з іншого.

Ділові відносини римлян з перегринами зумовили потребу введення посади претора (тобто магістрату) для перегринів, до юрисдикції якого належав розгляд спорів між самими перегринами, а також між римськими громадянами та перегринами. Оскільки претор, регулюючи суспільні відносини, звертався до норм інших національних правових систем, то саме таким чином, виникла ще одна правова система римського права – право народів[2, с. 11].

На думку сучасних правників, право народів на той час було більш прогресивним та доступним для простих мешканців, динамічним та, на відміну від цивільного права, не містило національних та територіальних обмежень, оскільки відповідало вимогам часу та чутливо реагувало на зміни в римському суспільному житті.

Цивільне право і право народів існували та розвивалися паралельно, проникаючи одна в одну, збагачуючи одна одну, проте згодом ці системи стали безнадійно відставати від потреб населення та римської торгівельної діяльності. Відтак, посилюється роль претора при вирішенні спорів, урегулюванні правових відносин між римлянами та іншими народами. Зокрема, претор перегринів забезпечував судовий захист на основі принципів справедливості, сумлінності, чесності, порядності, здорового глузду. При вступі на посаду претор оприлюднював свій едикт, у якому містилися юридичні формули, відповідно до яких претор мав намір підтримувати порядок і вершити суд.

Узагальнивши наведене, можна стверджувати, що поряд з цивільним правом та правом народів поступово сформувалася ще одна правова система під назвою преторське право. Звільнившись від традиційного формалізму цивільного права, певної скрутності права народів, спростивши багато правових процедур, преторське право набуло чіткості та ясності правових приписів, лаконічності

і глибокого змісту, що робило його доступнішим, ефективнішим і надійнішим засобом захисту прав та інтересів суб'єктів права.

Всі три правові системи сукупно становили римське право. Згодом описані вище системи зблизилися настільки, що втратили свої відмінності, а на їх основі було вироблено поняття – римське приватне право (*jusprivatum*) та публічне право (*juspublicum*) [3, с. 28–29].

Таким чином, право в Давньому Римі поділялося на публічне й приватне. Ульпіан визначив цей поділ таким чином: «Публічне право – це те, що належить до положення Римської держави, приватне – стосується користі окремих осіб; існує корисне у суспільному відношенні й корисне у приватному відношенні». Публічне право визначало устрій суспільної організації Риму, встановлювало положення магістратів, жерців, правовий режим святинь тощо. На противагу цьому, за допомогою приватного права у Давньому Римі регулювалися майнові відносини, що склалися між громадянами Риму за їх розсудом і могли захищатися ними самостійно (самозахист) або за допомогою держави [4, с. 5–6].

Отже, можна стверджувати, що правова система Стародавнього Риму – це сукупність прав та пов'язаних з ним явищ, інституцій, що відображають особливості політичної, соціальної, економічної, культурної, духовної систем цієї цивілізації, а відтак, системою римського права є порядок викладу правових норм, їх розташування в законодавчих актах і працях римських юристів. Безсумнівно, сучасне цивільне право виявилось просякнуте духом римського приватного права, що накладає певний відбиток на його подальший розвиток, а вивчення системи римського права має велике практичне значення для ефективного функціонування всіх сфер суспільного життя.

Список використаної літератури

1. Мирза С.С. Основи римського права. Альбом схем : наочний посібник. Одеса : ОДУВС, 2014. 112 с.
2. Калюжний Р.А., Ящуринський Ю.В. Основи римського приватного права : курс лекцій. К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. 184 с.
3. Основи римського приватного права : навчально-методичний посібник / за ред. Є.О. Харитонова. Одеса : Фенікс, 2019. 296 с.
4. Борисова В.І., Баранова Л.М., Домашенко М.В. Основи римського приватного права : підручник / за заг. ред. В.І. Борисової та Л.М. Баранової. Х. : Право, 2008. 224 с.